

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ
УНИВЕРСИТЕТИ**

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ кафедраси

XXI АСР - ИНТЕЛЛЕКТУАЛ САЛОҲИЯТ АСРИ

**РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАҚОЛАЛАР
ТЎПЛАМИ**

**Toshkent
“Innovatsiya-Ziyo”
2022**

UDK : 32(575.1)

BBK: 66.3(5uz)

Mualliflar jamoasi

**XXI аср - интеллектуал салоҳият асри. Республика
илмий-методик мақолалар тўплами. – Toshkent:
“Innovatsiya-Ziyo”, 2022 йил. 234 б.**

Илмий -методик мақолалар тўпламига таълим тизими ходимларининг малакаларини ва ўқитувчининг касбий компетентлигини оширишда инновацион ва замонавий ёндашувларга оид Халқаро ва республика миқёсидаги илмий тадқиқотлар, тажрибаларни ўрганиш, аниқлаш ва уларни таълим тизимида оммалаштириш масалаларига қаратилган илмий-методик мақолалар ва тезислар киритилган.

Масъул муҳаррир:

Д.У.Джуроев

ЎзДЖТУ, Педагогика ва психология кафедраси мудури, п.ф.д., доцент

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

М.Жуманиёзова -педагогика фанлари номзоди, доцент

Х.Юсупова -педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

П.Исамова-педагогика фанлари номзоди, доцент

*Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети “Педагогика
ва психология” кафедрасининг 2021 йил 24 декабрдаги 5-сонли
йиғилиш баённомаси ва Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари
университетининг Илмий-методик кенгашининг 2022 йил 28
январдаги 6- сонли йиғилиш баённомасига асосан нашрга тавсия
этилди.*

**Тўпламда нашр этилган мақола ва тезислардаги маълумотларнинг
ҳаққонийлигига муаллифлар масъулдир**

ISBN 978-9943-6542-6-6

© “Innovatsiya-Ziyo”, 2022.

OLIV TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA MAS'ULIYAT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH AMALIYOTIDAN

J. B.GULAMOV

O'zDJTU, "Pedagogika va psixologiya" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada respublikamiz oliy ta'lim muassasalari talabalari mas'uliyat ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari tahlil qilinadi. Talabalarda mas'uliyat ko'nikmalarini rivojlantirish muammosini hal qilish uchun nazariy shartlarning mavjudligi yo'llari o'rganiladi. Innovatsion rivojlanish sharoitida, o'quv faoliyati jarayonida talabalarning mas'uliyat ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning aniq vositalari va shartlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: innovatsion ta'lim, zamonaviy, mas'uliyat, talaba, o'quv jarayoni, ko'nikmalarni rivojlantirish, o'quv faoliyati, ta'lim vositalari va shartlari.

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoda tez sur'atlar bilan ro'y berayotgan o'zgarishlar uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlari bilan, jumladan oliy ta'lim bilan bevosita bog'liqdir. Oliy ta'limning asosiy maqsadi ijodiy salohiyatga ega, yuqori kasbiy yutuqlarga yo'naltirilgan shaxsni shakllantirishdir. Zamonaviy sharoitda mehnat bozori oliy ma'lumotli mutaxassislariga va ularning raqobatbardoshligiga yuqori talablarni qo'ymoqda. Bunday mutaxassisni tayyorlash kompetensiyaga asoslangan yondashuvga va talabalarda bir qator umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutuvchi oliy kasbiy ta'limning yangi standartlariga qaratilgan. Bu holat o'quv jarayoniga ham, talabalarning o'ziga ham yangi talablar qo'yadi.

Talabalarda mas'uliyatni shakllantirish alohida ahamiyatga ega, shuning uchun oliy ta'lim muassasalari pedagoglari oldida ushbu

muammoni hal qilishga hissa qo'shadigan o'quv jarayonini takomillashtirish yo'llari va vositalarini izlash vazifasi turibdi. Talabalarning o'z o'rnini topishi, tanlagan kasbida muvaffaqiyat qozonishi, kamol topishi va takomillashishiga yordam beradigan fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish zarurligi tabiiy. Ma'lumki, shaxs salohiyatini rivojlantirish uzluksiz ta'lim tizimining zamonaviy paradigmasi tamoyilidir. Shu munosabat bilan, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini faollashtirish, ta'lim jarayonida o'zini-o'zi boshqarish, shuningdek, talabalik davrida kasbiy rivojlanish uchun motivatsiya bilan bog'liq masalalar alohida dolzarblik kasb etadi, chunki, o'smirlik, talabalik yoshi shaxsning eng jadal kamolotga erishish davri hisoblanadi.

Javobgarlikni shakllantirish muammosini hal qilish uchun nazariy shartlar mavjudligini, ammo talaba yoshida ta'lim jarayonida mas'uliyatni shakllantirish va rivojlantirishning o'ziga xos vositalari va shartlari mavjudligini ko'rsatdi. Mas'uliyat hissi – javobgarlikka bo'lgan ichki mas'uliyat hissi va u yoki bu narsa uchun javobgar bo'lishga tayyorlik. Mas'uliyat tuyg'usi – bu o'z harakatlarining oqibatlari uchun javob berish uchun ichki javobgarlik bilan birga o'z majburiyatlarni bajarishga qodir va "men kerak" hissi. Mas'uliyat, empirik kuzatishlar va nazariy tadqiqotlar natijalariga ko'ra, muvaffaqiyatli o'rganish va kasbiy mehnatga hissa qo'shadigan etakchi shaxsiy xususiyatlardan biridir.

Mas'uliyat muammosi bugun, birinchi navbatda, jamiyatimizdagi islohotlar tufayli alohida ahamiyat kasb etdi. Inson hayoti va real munosabatlarining qaysi sohasi – inson va inson, inson va jamiyat, inson va tabiat – qanday sohani olib qaramasak, og'ir ahvolni yengish va taraqqiyot insonga, ularning faol, maqsadli va mas'uliyatli harakatlariga bog'liq ekani hamma joyda uchraydi. Shu munosabat bilan mas'uliyatli harakatlar sub'ektini shakllantirish zarurati tug'iladi. Gap "tarix tomonidan kechiktirib bo'lmaydigan vazifalarni amalga oshirish

mas'uliyati yuklangan ijtimoiy kuchlarda ong va mas'uliyat hissini tarbiyalash" haqida bormoqda.

Inson o'z vijdoni bilan ish tutsa, mas'uliyatni e'tibordan chetda qoldirmasa, u albatta munosib odamlarni mag'lub etadi, o'zini ishonchli his qiladi. Shuning uchun bu tuyg'uni o'zida tarbiyalash, nazorat qilish va doimo mas'uliyatli shaxs bo'lishga harakat qilish juda muhimdir. Mas'uliyatli odamlar har doim ishonchli, chunki har qanday vaziyatda ularga ishonish mumkin. Bunday odam juda ishonchli, u o'z va'dalarini bajarishga harakat qiladi va hech qachon boshqalarni tushkunlikka tushirmaydi. U o'z xatolarini tan olishni va agar vaziyat talab qilsa, aybni o'z zimmasiga olishni biladi. Har qanday sababga ko'ra, u o'zi kerak bo'lgan narsani qila olmagan hollarda, u har doim bu haqda ogohlantirishga va vaziyatni iloji boricha tuzatishga harakat qiladi. Inson o'z ishiga mas'ul bo'la olgandagina jamiyatning haqiqiy va to'la huquqli a'zosi deyish mumkin. Inson har doim o'z xatti-harakati, qilmishi uchun javobgar bo'lishi, taqdirini qo'lida mahkam ushlab turishi, har qanday sinovlarga tayyor bo'lishi, shaxsiy hayotida doimo g'alabalarga intilishi kerak.

Hayot tajribasidan ma'lumki, har bir kishi o'z harakatlariga u yoki bu tarzda mas'uliyatsiz munosabatda bo'lishi axloqiy jihatdan bo'shashgan tabiatni bildiradi. Ularning nafaqat axloqiy holatiga befarqlik, balki kechirib bo'lmaydigan beparvolik va bee'tiborlik, gunohga ongsiz ravishda jalb qilish bilan birga, ularning ichki hayoti uslubini belgilaydi. Mas'uliyatsiz va axloqsiz yashab, bu odamlar o'z qilmishlarining asossizligi va insofsizligini, maqsadini faqat o'z nuqtai nazaridan baholay olmaganlari kabi, o'zlarining mavjudligining ma'nosi haqida chuqur o'ylay olmaydilar. Chunki bu kabi illatlar paydo bo'lishi asosida egoistik istaklar va manfaatlar mujassam bo'ladi. "Qilgan ishingdan hech qachon afsuslanma" qoidasi ularning hayotga mas'uliyatsiz munosabatining asosiy tamoyilidir [1].

Biroq, bularning barchasi axloqiy jihatdan mas'uliyatsiz tabiatning yaqin atrof-muhit tomonidan ular haqidagi hukmlariga doimo befarq bo'lishini anglatmaydi. Bu erda, o'zlarining xudbinlik, shahvoniylik va iste'molchilikka bo'lgan ongsiz istagiga moyil bo'lishlariga qaramay, ular, ochiq-oydin kinizm misollaridan tashqari, o'zlarini eng yaxshi axloqiy tomondan ko'rsatishga harakat qilishadi. Ular tabiatdan to'g'ridan-to'g'ri farqli o'laroq, hayotida shaxsiy javobgarlik ongini asosiy axloqiy ahamiyatga ega bo'lgan odamlardir. Bular o'zining ichki shaxsiy erkinligini, hayotga ijodiy munosabatini Yaratganning ne'mati sifatida anglagan yuksak axloqiy tamoyil va burchli insonlardir.

Haqiqiy hayotiy vaziyatda Xudo har bir insonni axloqiy ong orqali axloqiy tanlov va xatti-harakatlarga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishga chaqiradi, xuddi nima bo'lmasligi kerak va nima o'rtasidagi aniq chegaralarni belgilab qo'ygan amrini buzgani uchun jannatda Odam Atodan javob talab qilganidek. Axloqiy mas'uliyatsiz tabiatdan farqli o'laroq, axloqiy mas'uliyatni yuqori ongi bilan qabul qiladigan odam noto'g'ri axloqiy tanlov uchun o'z aybini halol va samimiy tan olishga, o'zining aldanishlari va sevimli mashg'ulotlari uchun pushaymonlik va tavba bildirishga, noto'g'ri hisob-kitoblar va xatolarni tuzatishga tayyor bo'lishi lozim.

Talabalarda mas'uliyatni shakllantirish OTMda o'quv jarayonini tashkil etish va mazmunini qayta qurishni, yangi o'qitish texnologiyalarini yaratishni talab qiladi, ulardan biri modulli-reytingli o'qitishdir. Modulli-reyting majmuasi – modulli dastur va bilimlarni baholashning reyting tizimi kombinatsiyasi – talabalarda mas'uliyatni shakllantirishning samarali vositasidir. Bu o'quv jarayoniga, talabalarning o'quv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatini shakllantirishning asosiy shartlaridan biri – mustaqil ish va bilimlarni baholash reyting tizimining o'zaro ta'sirini ta'minlaydi [2].

Zamonaviy yosh mutaxassis ijtimoiy takomillashtirishning hozirgi bosqichi unga qo'yilayotgan talablarga javob berishi kerak. Jamiyatga tashqaridan ko'rsatma kutmaydigan, mas'uliyatni o'z zimmasiga oladigan, katta-kichik ishlarda boshlangan hamma narsani oxirigacha yetkazadigan mustaqil insonlar kerak. Doim yodda tutish lozimki, inson o'z orzularini amalga oshirishi va maqsadiga erisha olishi faqat insonning o'ziga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. «Вышенский паломник». Журнал религиозного объединения «Благотворитель» во имя святителя Феофана, Затворника Вышенского. — Рязань, июль 1996.
2. Baranovskaya L.A. Формирование ответственности у студентов в процессе учебной деятельности // f.n. dissert. 2002 y.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KASBIY ADAPTATSIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI

H.T.XIDAYXODJAYEVA

O'zDJTU, Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

M.USMONOVA

O'zDJTU, 3-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga moslashtirishning pedagogik-psixologik jihatlari yoritilgan. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy moslashtirish bugungi rivojlangan jamiyatning asosiy muammolaridan biri hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *kasbiy moslashtirish, kasbiy moslashtirish omillari, kasbiy tayyorgarlik, kasbga yo'naltirish.*

15.	ЖУМАНИЁЗОВА М., ЖУМАНИЁЗОВ Ф. МАЛАКА ОШИРИШ ЖАРАЁНИДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШ	77
16.	XOLIQOVA N., M.ARIPOVA. AJDODLAR MEROSI ASOSIDA BOLALARNI OILADA TARBIYALASH	85
17.	РАХИМОВ С.А., С.Б.ШАРИПОВА. ОБЩЕКУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ В ФОРМИРОВАНИИ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ – ЦЕННОСТЬ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЁЖИ	89
18.	DANABAYEVA X.T. YUSUPOVA Kh.I. THE IMPORTANCE OF THE QUESTIONING IN THE CLASSROOM	93
19.	РАХИМОВ С.А., С.Б. ШАРИПОВА. БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА УМУММАДАНИЙ ДУНЁҚАРАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МОДЕРНИЗАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ АСОСИЙ МЕЗОНЛАРИ	97
20.	ТУРАХАНОВА Д.А. ЁШ МАҲКУМ ШАХСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК-ПЕДАГОГИК ЎЗИГА ХОСЛИГИ	101
21.	RAXIMBERGANOVA B., M.L.ARIPOVA. O_QUIVCHILARDA QO_RQUV HISSINING O_ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	105
22.	НАЗИРОВА Д.А.. УЧЕТ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ВОСПРИЯТИЯ ИНФОРМАЦИИ ПРИ СОЗДАНИИ ЭЛЕКТРОННЫХ КУРСОВ	113
23.	BOZOROV A.A.. SHAXS TARBIYASIGA TURLI AXBOROT OQIMLARINING PSIXOLOGIK TA"SIRI	117
24.	КАРИМОВА Н.Х.. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ДИДАКТИК ЎЙИНЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ	121
25.	B.GULAMOV J.. OLIY TA"LIM MUASSASALARI TALABALARIDA MAS"ULIYAT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH AMALIYOTIDAN	125
26.	XIDAYXODJAYEVA H.T., M.USMONOVA. BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KASBIY ADAPTATSIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI	129
27.	ОРИБЖОНОВА Н.Ш.. ШАХС РИВОЖЛАНИШИНИНГ ТУРЛИ БОСҚИЧЛАРИДА АХЛОҚИЙ РИВОЖЛАНИШНИНГ ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ	134
28.	НАЗИРОВА Д.А.. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ МОЛОДЁЖИ В XXI ВЕКЕ	139
29.	ХИДАЙХОДЖАЕВА Х.Т., Ш.ДЖУРАБАЕВА. ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ РАБОТНИКОВ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ	144
30.	JAMOLOV D.B., URALOV M.D. ELEKTRON LUG'AT YARATISH JARAYONIDA KO'P TILLI MUHITNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI	149

XXI АСР - ИНТЕЛЛЕКТУАЛ САЛОҲИЯТ АСРИ

РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАҚОЛАЛАР ТЎПЛАМИ

Toshkent - "Innovatsiya-Ziyo" - 2021

Muharrir: Xolsaidov F. B.

*Nashriyot litsenziyasi AI №023, 27.10.2018.
Bosishga 20.02.2022. da ruxsat etildi. Bichimi 60x84.
"Times New Roman" garniturası.
Ofset bosma usulida bosildi.*

*Shartli bosma tabog'i 15. Nashr bosma tabog'i 14,6.
Adadi 50 nusxa.*

*"Innovatsiya-Ziyo" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahri, Farhod ko'chasi, 6-a uy.*



+99893 552-11-21

Nashriyot rozilgisiz chop etish ta'qiqlanadi.